

Rerum Naturalium Fragmenta No. 68

<i>Szemere László: A pincei csiperkegomba műtrágyázása</i>	3
<i>Szemere Zoltán: Hogy segített magán egy ellőtt lábú kutya?</i>	5
<i>Vasvári Miklós: A parlagi sas (Aquila heliaca Savign.) Magyarországon</i>	9
<i>Vasvári Miklós: A kígyászölyv (Circaetus Vieill.) Magyarországon</i>	11
<i>Breuer György: A mi buhunk (Bubo bubo Linn.)</i>	13
<i>Szemere Zoltán: A rövidujjú pacsirta (Calandrella brachydactyla Leisl.)</i>	17
<i>Vasvári Miklós: A dögkeselyű (Neophron percnopterus Linn.) Magyarország területén</i>	19

Budapest
1929

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

A pincei csiperkegomba műtrágyázása.

Szemere László.

Szőlősgazdáink egy része amiatt, hogy a bor nehezen értékesíthető, a szőlő helyén inkább gyümölcsöt igyekszik termelni. Az így üresen maradt pincék önként kínálkoznak a gombatermesztésre s mind többen és többen kezdenek is ezzel foglalkozni, bár a gombatermesztés ma még kissé bizonytalan vállalkozás.

A kérdésben azon van a hangsúly, hogy a pincében termett csiperkegomba terméseredményét lehet-e e műtrágyázással fokozni. Erre azt kell válaszolnunk, hogy nem lehet, míg a szabadban termesztett csiperkére hasznos lehet a műtrágyázás.

Egy német termesztő és kísérletező - W. Witt Torgau [1] – megfigyelte, hogy egy rétnek abban a felében, amely foszforral volt trágyázva, tömértelen mennyiségű csiperke termett, míg a rétnek másik felében egyáltalán nem.

Ebből tehát az következik, hogy közvetve a műtrágyázás – kísérlete szerint a foszfor – a terméseredményre kedvező hatással lehet.

Nálunk többek között dr. Bernátsky Jenő végzett a pincében termesztett csiperkegombákkal hasonló kísérleteket, de a műtrágyával kezelt ágyasokon sem termett több gomba, mint a rendesen kezeltéken.

Ugyanezt írja Kardos Árpád is [2], aki gipsszel és salétrommal kísérletezett, „de semmi különösebb terméseredményt nem tudott megállapítani a rendes, kielégítő termésmennyiségen

felül”. Eperjessy István, aki ugyancsak éveken át foglalkozott csiperkegomba termesztéssel, semmiféle műtrágyát nem ír elő; a terméseredmény fokozására erősen hígított marhatrágyát ajánl. Az első termés után a gombaágyas nyugalmi szakában – szénsavas ammóniák vizes oldatával ajánlja öntözni az ágyasokat.

Curt Schüller [3] 1 liter vízhez 5 g szénsavas ammoniákat ír elő. Ugyancsak porított szénsavas ammoniákat ajánl a csiperkegomba ágyasokba szánt trágyára szórni (50 mázsánként 2-3 kilót) az érett trágya utolsó átforgatása alkalmával (19. o.).

De hát ez sem műtrágyázás lényegileg; könyvének más részén meg is jegyzi, hogy „csak az idegen anyagoktól mentes lótrágya a legjobb a gombatermesztéshez”. Ezt jóformán minden gombatermesztést tárgyaló szakkönyvben olvashatjuk, melyek sok olyan anyagot sorolnak fel, amelyeknek nem szabad benne lenni a trágyában. („Fluid”, fertőtlenítő porok, melasz (cukor), vasdarabkák, konyhahulladékok, stb.)

1. Zeitschrift für Pilzkunde 1925 évf. 3-4. sz.
2. Kardos Árpád: „Gombatermesztés otthon”, 26. o.
3. „Die Edelpilzzucht als landwirtschaftlicher Nebenbetrieb” 50. o.
(Természettudományi Közlöny, vol.61, 1929, no.897, p.719)

Hogy segített magán egy ellőtt lábú kutya?

Szemere Zoltán.

Talán nem lesz érdektelen közkézre adnom az alábbi megfigyelést, amely szintén egy jellemző példája annak, hogyan tud valamely, a természetben egymagára hagyatott sebesült állat magán segíteni.

A kérdéses állat egy folytonosan a mezőn csatangoló falusi kuvasz volt. Nagyon szeretett nyulászni. Hacsak nem volt a nyúl túl nagy térelőnyben, rendszeren elfogta, és legtöbbször „némán” hajtott.

Egy szép napon a kutya ellőtt lábbal jött haza. A bal hátsó lába volt ellőve a csánk ízületben. Minthogy a hátsó ín a csánk alatt közvetlenül el volt szakadva, az első ín összehúzódása folytán a lábtő (a csánk alatti lábrész) felhúzódott és pedig úgy, hogy a csont felső része kifordulva a csánk első részének a külső oldalára került, mint ahogy azt a mellékelt vázlatos rajz mutatja. A kutya így persze három lábon járt.

A rajz szerinti állásban összeforradt a láb, a seb behegedt. A csánk alsó része, ahol a sebesüléskor a csont látszott ki, bebőröződött.

Néhány hét múlva feltűnt nekem, hogy a csánk bebőröződött alsó végén kopás mutatkozik. Sohase láttam, hogy a kutya ezt a csonka lábát használta volna. Tovább figyelve a kutyát, azt tapasztaltam, hogy a kopás nagyobbodott, de viszont a bebőröződött rész megvastagodott, olyanformán, ahogy az az állatok talpán szokott lenni.

Nyilvánvaló volt, hogy a kutya alkalmilag ezt a lábát is használja. Hogy mikor és hogy, arra is rávezetett egy véletlen.

Amint egy alkalommal a mezőn vadászgatok, szinte meglepett, hogy egy nyúl (öreg) nagyon messzire, vagy kétszáz lépésre kelt fel egy kukoricásból és a legelő felé fut. Mindjárt gondoltam, hogy nem én riasztottam fel, s a következő pillanatban vagy hatvan lépésre mögötte csakhamar előbukkant a kukoricásból a mi háromlábú „Maros”-unk is.

Szerencsére lehetővé tette a megfigyelést, hogy a nyúl egyenesen vágott keresztül a jókora legelőn, ahol semmi sem takarta el őket a szemem elől. Alig akartam hinni a szemeimnek, mikor azt láttam, hogy a távolság a nyúl és a kutya között mily rohamosan csökken!

De valahogy olyan furcsán, döcögősen futott a háromlábú. A kutya az erős futásban, a lapos ugrásokban elnyúlt, s a teste egy-egy rövid pillanatra közelebb került a földhöz azaz nem

volt olyan magasan a föld felett, mint rendes körülmények között: ezeket a pillanatokot kihasználva csáklyás csónakoshoz hasonlóan lökte el magát.

Becslésem szerint ugrásai még hosszabbak voltak, mint az azelőttiek, amikor még mind a négy lába megvolt. Mikor a körülbelül 300 lépés széles legelő túlsó oldalán egy kukoricás mögött szemeim előtt eltűntek, a kutya alig volt a nyúltól húsz lépésnyire.

Ezután másfél óra múlva a kutyával otthon találkoztam. Pofáján, szügyén, lába elején piroslott még a vér, amit a szőrzet közül még nem tudott teljesen kinyalni. Oldala olyan volt, mint a duda, pukkadásig jól volt lakva. Nyilvánvaló volt, hogy a legelőt elhagyva, hamarosan elfogta a nyulat.

(Természettudományi Közlöny, vol.61, 1929, no.877, p.94-95)

A parlagi sas (*Aquila heliaca* Savign.) Magyarországon

Dr. Vasvári Miklós

A parlagi sas – pusztai sas, királlysas, határsas, gémes sas – Magyarországon szintén a pusztuló madarak közé tartozik, amely hajdani állományához képest lényegesen megfogyott.

Fészkelőterülete az ország délkeleti és déli része, így főleg Erdély és a Bánát hegyvidéke és a Fruska Gora. A dunamenti nagy síksági erdőkben is fészkel, kezdve a bellyei uradalomtól egészen Báziásig. Állítólag a Bakonyban és Vértesben is fészkel volt, erre azonban nincs bizonyíték. Részben vonuló, részben kóborló. Az alacsonyabb vidékekről nem szokott elvonulni, a magasabb hegyvidékiek télire az alacsonyabb vidékeket keresik fel, esetleg el is vonulnak. Egyetlen tojását őrzi a Nemzeti Múzeum, melyet a szerém-megyei Újlakon szedtek, míg Titelről pelyhes fiókák kerültek ugyancsak a Múzeumba.

Gazdaságilag káros, különösen a vadászatra, de nem oly nagy mértékben, mint a szirti sas. A mezőgazdaságnak le nem kicsinyelhető hasznát hajt a különböző rágcsálók, főleg ürgék pusztításával s ezért ezt a pompás és ritka sasfajt tán még könnyebben védelemre lehet ajánlani. Itt is az az elv érvényesüljön, hogy legalább a fészkelési idő alatt ne pusztítsuk, egyébként csak akkor, ha érzékeny helyi károkat okoz, pl. gondozott vadászterületeken.

Meg kell említenem még azt a különlegesen érdekes esetet, hogy 1883. szeptember 8-án Brandenburgban elfogtak egy parlaginak minősített sast, amely aranygyűrűt viselt a lábán; egyik oldalán „10. 9. 1827”, másik oldalán „H. K. s O. K. Eperjes”

felirat volt rajta. A dolognak utánajárva kiderült, hogy H. K. Hellner Károly, O. K. pedig Okruczky Károly volt eperjesi lakosok neveinek kezdőbetűi. Hellner Károly hosszabb ideig fogságban tartotta ezt a sast, majd a lábára tette az aranygyűrűt az ő és barátja neveinek kezdőbetűivel, dátummal és helynévvel és azután szabadon bocsátotta. Ez a sas tehát utána még 55 évig élt s halálával becses adatot szolgáltatott a szabadon élő sasok életkorára vonatkozólag.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, 1929, vol.9)

A kígyászölyv (*Circaëtus Vieill.*) Magyarországon

Dr. Vasvári Miklós

A kígyászölyv – kígyászsas – Magyarországon rendszeresen, de mindenütt csak kis mennyiségben és szórványosan előforduló fészkelő madár, mely tavasszal március végén, de inkább áprilisban érkezik s ősszel október, november hónapokban elköltözik. Átvonulóban is előfordul.

Mint fészkelő, inkább az alacsonyabb vidékeket szereti, nem hatol fel nagyobb magasságokba s azonkívül inkább az ország déli felében telepszik meg; északon ritkább. Ismert fészkelőhelyek: az Alföldön a peszéri erdő, a bellyei uradalom, Kabol (Bács-Bodrog m.), a Dunántúlon a Mecsek, Erdélyben Segesvár, Szerdahely, Kolozsvár, Fogaras, Alsó-Fehér, Csik és Hunyad megyék, Horvátországban a Fruška Gora és Brestovac.

A Nemzeti Múzeumban 1873. május havában a szeben-megyei Szerdahelyen gyűjtött tojása van. Agárdi Ede magángyűjteményében van a Mecsekről származó tojás.

Gazdaságilag nem számottevő, mert igen kicsi az állománya, azonban sokkal hasznosabb, mint amilyen káros. Különösen jelentős a viperapusztítása. Ennek dacára sem a madárvédelmi törvény, sem az új vadászati törvény nem intézkedik a védelméről. Feltétlenül kímélendő, különösen a fészkelés helyén, hogy megőrizhessük ezt a csekély számban előforduló, tehát könnyen kipusztítható szép és ritka sasfajt.

A kígyászölyvnek a szabadban és fogságban való életéről magyar ornitológus, Czynk Ede adta a legszebb életképét az

Aquila folyóirat IV. 1897. évi kötetének 254. lapján. Hogy mennyire nem méregálló a kígyászölyv, azt fogságban tartott példányával igazolta, melyet megkötözött állapotban viperával maratott meg. A marás után harmadnapra kimúlt.

Czynk már 1897-ben is a vadászközönség védelmébe ajánlotta a kígyászölyvet. Erre vonatkozó manapság is érvényes, megszívlelendő fölhívása a következő: „Mert ritka s mert szép dísze a szobának ez a madár, azért a vadász s az ornitológus szemében kívánatos darab. Mégis szót emelek védelme érdekében, mert határozottan egyike leghasznosabb madarainknak, mert a kígyó-féléknek legnagyobb ellensége s leginkább tud gátat vetni az annyira mérges és igazán félelmetes vipera elszaporodásának. Hasznossága mellett számba se jöhet az a kár, amelyet kígyó híján békák és apró madarak elpusztításával okoz, annál is kevésbé, mert főtáplálékát mégis csak a mérges kígyó-nemzetség adja.”

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, 1929, vol.9*)

A mi buhunk (Bubo bubo Linn.)

Breuer György

A mi buhunk a legkülönbözőbb kisebb-nagyobb emlősökre vadászik. Éppen olyan ügyes, mint erős és bátor, s ezért nem is riad vissza attól sem, hogy nagyobb állatokon is kipróbálja az erejét. Rokonaihoz hasonlóan nesztelenül lebegve, rendesen alacsonyan a föld fölött szokott röpködni, de a legnagyobb könnyedséggel jelentékeny magasba is fel tud emelkedni és olyan gyors mozgású, hogy az álmukból felriasztott madarakat rendszerint biztosan elkapja.

Bizonyos, hogy mezei és üregi nyulakat, süket- és nyírfajdot, császármadarat és foglyot, kacsát és libát megtámad s ezáltal kárt okoz. Tény továbbá az is, hogy sem a gyengébb nappali ragadozómadarakat, hollókat és varjakat, sem a családjába tartozó gyengébb fajokat nem kíméli, sőt nem ijed meg a sün tüskéitől sem. A szunyókáló madarakat valószínűleg mindig szárnyának és csőrének csattogtatása által szokta felijeszteni és aztán röpködés közben könnyen megragadja.

Valószínű, hogy kártevése nagyobb, mint a haszna, ámbar sok egeret és alkalomadtán patkányt is pusztít. Rey egy szibériai buhu gyomrában egereket, sarki nyúlmaradványokat, fiatal bárány részeit és egyik fajtársának a tollait és csontjait találta.

Baglyaink közül egyetlen egyre sem haragszanak a madarak oly általánosságban, mint a buhura. Majdnem valamennyi nappali madarunk, sőt néhány bagolyfélének is ingerlik és kötekednek vele, amint csak szemük elé kerül. A buhu láttára a ragadozómadarak levetkőztetik velük született óvatosságukat és

ugyanígy viselkednek a varjak és hollók is. Persze mindezen ellenfelek nem sokat árthatnak neki.

Nagyon nevezetes dolog a buhu alkalmazása a „buhukunyhóból” való vadászatnál. A kunyhó legtöbbszörre kissé a földbe süllyesztett építmény, fából és karókból összetákolva, kívül gyepvel borítva és olyan nagy, hogy a vadász beleférjen és megfelelő lőréseken keresztül figyelhesse a lőterepet, amelyen megfelelő távolságra alacsony, függőlegesen bevert karó áll, rövid keresztfával a tetején. Erre ülteti a vadász a lábán megszíjazott buhut, mely a zsinór segítségével a kunyhóból mozgatható.

Sok madárnak a buhuval szemben tanúsított gyűlölete vesztét okozza, mert a buhunak a zsinór rángatása folytán végzett mozdulatai figyelmessé teszik rá halálos ellenségeiket és közeledve, a buhu mellett felállított száraz fákra szállnak, ahonnan azután a vadász, kivált a varjúféléket és a nappali ragadozómadarakat – melyek pusztítása a fő célja ennek a vadászatnak – könnyűszerrel lelőheti.

A buhu – nagy fülesbagoly, suholy, uhu – Magyarországon pusztulófélben lévő madár. Otthona a rengeteg erdő, úgy a síkföldön, mint a hegyvidéken. A Tátrában még 2000 méter magasságban is fészkel, a jóval alacsonyabb budai hegyvidék sziklás részein is megtelepszik, továbbá az Alduna-menti meredek partoldalokban és a Titeli-fennsík oldalában is tanyázik.

Lovassy szerint a nádasban is fészkel, azonban túlnyomóan mégis csak a magasabb hegyvidéket lakja. Állandó madár s legfeljebb csak a legmagasabb területeken lakók ereszkednek lejjebb tél idején. Március végén, áprilisban fészkel.

Gazdasági jelentősége számottevő, mert a vadállományban érzékeny károkat okozhat. Dr. Greschik gyomortartalom vizsgálatai alapján azt írja róla: „A nagyobb emlősöktől az apró egerekig mindent megeszik, még a sündisznót sem veti meg, még pedig olyankor sem, mikor bőven akad egyéb táplálék. Békát és rovar is eszik.”

Szemere László nyulakat, rákmaradványokat, mókust és császármadarat talált a fészeküregei alatt, Pásztóhy pedig piszt-rángfogáson érte. Kétség nem férhet hozzá, hogy ez a hatalmas, erőteljes madár főleg káros és ennek következtében a madárvédelmi törvény sem részesíti védelemben.

Állománya éppen ezért az állandó gyérítés miatt fokozatosan fogy és pedig annál inkább, mert alig tud szaporodni. Ahol egy-egy fészket felfedezik, ott gondosan őrködnek felette, hogy a jó pénzen árusítható fiakat a bagolykunyhó-vadászatot kedvelők számára eladhassák. Egyes vidékekről ennek következtében máris kipusztult.

A modern természetvédelmi intenciók szerint minden pusztulófélben lévő madárfajt védelemben kell részesíteni, tekintet nélkül arra, hogy hasznos-e, vagy káros. Ahol tehát csekély a buhu állománya és fönnmaradása veszélyeztetve van, ott lehetőleg védelemben kell részesíteni. Württemberg állam már jó példával jár elő ezen a téren és a buhut természeti ritkaságnak minősítette, melynek pusztítása tilos.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, 1929, vol.9, p.173-175)

A rövidujjú pacsirta (*Calandrella brachydactyla* Leisl.)

Szemere Zoltán.

A rövidujjú pacsirta Magyarország madárvilágának egyik kiváló érdekessége, mert bár igen ritka, de ennek ellenére fészkelő madarunk is lehet. Előfordulási területei főleg az ország délkeleti határszélei. Az elsőt Hausmann Ernő lőtte 1902. április 13-án Bács falu mellett Brassó közelében. 1911. április 16-án Szemere László Csíkszereda mellett ejtett el egyet, 1913. április 3-án pedig dr. Szlávay Tibor Csíkzsögödön találta.

Szokatlanul nagy számban találta Lintia Dénes és Weigold Hugó 1912. ápr. 21. és 29. között a magyar Aldunán és az Ó-Moldovai szigeten. Hét példányt ejtettek el s azonkívül még legalább 15 darabot láttak csapatban. Ez a nagy számban és április végen való előfordulás egyenesen fészkelésre enged következtetni.

A legérdekesebb előfordulást azonban kétségtelenül az a példány szolgáltatja, amelyet magam lőttem 1907. június 21-én a Hortobágyon. Sajnos, csak azt az egyet láttam a Hortobágyot benépesítő sok ezer mezei pacsirta között, de az időpontot tekintve, okvetlenül fészkelő madár lehetett. 1913 óta azonban többé nem mutatkozott, pedig az 1902 és 1913 közötti években való megjelenése azzal biztatott, hogy Magyarország madárfaunája megszaporodik ezzel az érdekes délkeleti bevándorlóval. A Hortobágyon mindenesetre jó lesz figyelemmel kísérni. (*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, 1929, vol.9, p.117-118*)

A dögkeselyű (Neophron percnopterus Linn.)

Magyarország területén

Dr. Vasvári Miklós

A dögkeselyű – holló- vagy török-keselyű, fehér dögkeselyű, egyiptomi keselyű – Magyarország területén mindig igen ritka madár volt, amely csakis a Kazán-szorosban fordult elő évről-évre. Ritka fészkelő volt ezenkívül a fogarasi havasokban, ahol Czynk figyelt meg egy párt és a Retyezáton, ahol az 1840-es években költött egy ízben. A Kazán-szoros vidékéről és Mehádia környékéről elég sok adatunk van. 1847-ben Baldamus talált egy fészket, 1877. július elején Hodek négy fészkelő párt állapított meg, s még 1913-ban is biztosan fészkelte itt Szemere László és Szilágyi Tibor megállapítása szerint. Azóta újabb hír nincs róla.

A dögkeselyű vonuló madár s nem kóborol oly messzire, mint rokonai, így a tulajdonképpeni fészkelőterületen kívül alig fordul elő másutt. Néhány lelőhely ismeretes Erdélyből és az Alduna vidékéről, így különösen a deliblári homoksivatagról, ahol Chernel I. és Almásy Gy. lőtték azt a két példányt, amely a Madártani Intézetbe került. Az Intézet harmadik példányát Szemere László gyűjtötte 1913-ban a Kazán-szorosban.

Tojását egyetlen nyilvános gyűjteményünk sem tudta megszerezni.

Gazdasági jelentősége nincsen, mint természeti ritkaság védendő, bár alig hihető, hogy valaha is elvetődik egy példány Csonka-Magyarországba.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, 1929, vol.9)